

Sammlaren

Tidskrift för

svensk litteraturvetenskaplig forskning

Årgång 114 1993

Svenska Litteratursällskapet

Detta verk har digitaliserats. Bilderna av den tryckta texten har tolkats maskinellt (OCR-tolkats) för att skapa en sökbar text som ligger osynlig bakom bilden. Den maskinellt tolkade texten kan innehålla fel.

REDAKTIONSKOMMITTÉ

Göteborg: Lars Lönnroth, Stina Hansson

Lund: Ulla-Britta Lagerroth, Margareta Wirmark

Stockholm: Inge Jonsson, Kjell Espmark, Ulf Boëthius

Umeå: Sverker R. Ek

Uppsala: Bengt Landgren, Johan Svedjedal

Redaktör: Docent Ulf Wittrock, Litteraturvetenskapliga institutionen,
Slottet ing. AO, 752 37 Uppsala

Distribution: Svenska Litteratursällskapet,
Litteraturvetenskapliga institutionen, Slottet ing. AO, 752 37 Uppsala

Utgiven med understöd av

Humanistisk-Samhällsvetenskapliga Forskningsrådet

Bidrag till *Samlaren* bör vara maskinskrivna med dubbla radavstånd och eventuella noter skall vara samlade i slutet av uppsatsen. Titlar och citat bör vara väl kontrollerade. Observera att korrekturändringar inte kan göras mot manuskript.

ISBN 91-87666-08-01

ISSN 0348-6133

Printed in Sweden by

Fälths Tryckeri, Värnamo 1994

älska är en frånvarande.» (UO, s. 94)

De ovan skisserade iakttagelserna skulle möjligen kunna tänkas vara intressanta i ett genetiskt sammanhang, men även bortsett från denna möjlighet understryker de att frågan om Torgny Lindgrens ställning i samtidslitteraturen vore förtjänt av den diskussion som IP valt att avstå ifrån.

★

Den kritik som jag här har riktat mot IPs avhandling får inte undanskymma dess stora och uppenbara förtjänster; dess lärdom, dess mycket goda akribi, dess eleganta hanterande av ett i många fall svårt material och dess njutbara men ändå exakta språk. Avhandlingens största förtjänst är ändå dess intressanta resultat; en ny, detaljrik och så gott som alltid övertygande bild av hur Torgny Lindgren i sina 80-talsromaner gestaltar sitt djupa och sammansatta förhållande till religionen och de existentiella frågorna.

Magnus Ringgren har i en essä om Torgny Lindgrens *Legender* ett resonemang om en egenhet hos denna samling berättelser som jag menar att vi kan låta gälla för den torgnylindgrenska texten i stort: »Denna diktade värld är lätt att ta till sig men oerhört svår att analysera. Det är som om analysverktygen förvandlades till kirurgiska instrument vid mötet med berättelsernas kroppslighet. Varje ingrepp skadar lika mycket som det frilägger.» (*Vår Lösen* 1987:1, s. 18)

Jag har här bl.a. kommenterat IPs solidaritet med det författarskap hon har valt att utforska. Det är en solidaritet som inte är helt utan risker, och som ibland kan få texterna att framstå som mer originella och fristående från sin omgivning än de i själva verket är. Det är å andra sidan en solidaritet som ger ett ovanligt djup åt undersökningen och som manifesterar sig i en mycket inlevelsefull analys där inga kalla »kirurgiska instrument» hotar berättelsernas kroppslighet. Avhandlingsförfattaren har – inom de ramar hon har satt upp för sin undersökning – lyckats mycket väl med den delikata uppgiften att frilägga utan att skada.

Claes Ahlund

Lars Brink: *Gymnasiets litterära kanon. Urval och värderingar i läromedel 1910–1945*. Avdelningen för litteratursociologi vid Litteraturvetenskapliga institutionen. Uppsala 1992.

Det är en glädje för en skolman med gymnasiets litteraturundervisning som yrkes- och intresseområde att få opponera på och härmed recensera ännu en avhandling om skolans litteraturundervisning, ett viktigt men under 1900-talets första hälft vid universitetens litteraturinstitutioner sorgligt försummat forskningsfält. Genren har dock under de senaste decennierna fått ett genombrott – inte minst genom Gunnar Hanssons insatser som inspirator – men det måste erkännas att ett och annat specimen inte hållit särskilt hög vetenskaplig standard. Nu tycks kvalite-

ten vara på väg att stabiliseras och det märks också på det senaste tillskottet, Lars Brinks undersökning av gymnasiets litterära kanon under perioden 1919–1945. (Han drar även in de närmast föregående och efterföljande årtiondena i perspektivet.)

I *inledningen* presenterar Brink syftet med avhandlingen och de frågeställningar han tänker behandla.

Han påpekar att litteraturstudiet i början av 1900-talet blir centralt i modersmålsämnet i gymnasiet och först efter 1965 reduceras till förmån för träningen av muntliga och skriftliga färdigheter. Perioden 1910–1945 har kallats »litteraturundervisningens storhetstid» och förf. menar att stoffet för den undervisningen, författarna och texterna, var tämligen statistiskt, utgjorde en kanon.

I *inledningen* frågar han sig också hur en litterär kanon uppstår och pekar bl.a. på litteraturkritikens värderingar och omnämmanden, på undervisning och forskning samt på institutionella faktorer – stadgor och kursplaner – och det är framför allt dessa sistnämnda som han tar fasta på. Huvudsyftet är dock att undersöka »om det fanns en, medveten eller omedveten, litterär kanon i det svenska gymnasiet 1910–1945 och hur den i så fall såg ut.»

I *inledningen* ges vidare en forskningsöversikt, som inte kan refereras här – jag nöjer mig med att placera Brinks undersökningsområde mellan det som Karin Tarschys kartlade i sitt pionjärarbete »Svenska språket och litteraturen». Studier över modersmålsundervisningen i högre skolor (1955) och Annica Danielsens *Tre antologier – tre verkligheter*. En undersökning av gymnasiets litteraturförmedling 1945–1975 (1988). Avhandlingen fyller därmed ett tomrum. Av övrig forskning, som spelat en väsentlig roll för Brink, bör nämnas också Bengt-Göran Martinssons *Tradition och betydelse*. Om selektion, legitimering och reproduktion av litterär betydelse i gymnasiets litteraturundervisning 1865–1968 (1989). I de båda kapitlen som följer efter *inledningen* ges en utbildningshistorisk bakgrund, preciseras läromedelsbegreppet och redogörs för hur undersökningsmaterialet framtagits – allt noggrant genomfört. Tyngdpunkten i *kap. 4* – avhandlingens största och mest genomarbetade – är en presentation av författarna till de fyra mest använda läroböckerna i litteraturhistoria under den aktuella perioden och en analys av hur de väljer författare och texter samt hur de värderar dem. Detta kapitel återkommer jag till tämligen utförligt, särskilt till Brinks användning av de tre »förhållnings-sätt» i litteraturundervisningen som Martinsson lanserade i sin avhandling. *Kap. 5* behandlar de »fristående» verken, d.v.s. de texter som för skolbruk givits ut separat, utanför antologierna, men som naturligtvis ingick i kanon. *Kap. 6* innehåller en undersökning av de vanligaste antologierna under perioden, deras litteraturpedagogiska redigering och mottagande, medan själva innehållet, texterna, får stå över till följande kapitel, *nr 7*. Detta analyserar först grundligt själva kanonbegreppet, därefter antologiernas texturval och slutligen vad Brink kallar »strykningarnas kanon», bl.a. olika slags textcensur. I ett *Slutord* sammanfattas avhandlingens undersökningsresultat.

Varje kapitel avslutas med en sammanfattning, något som är tacknämligt, eftersom Brink har att täcka, analysera och diskutera ett stort och disparat material, hundratal författare och texter. En av avhandlingens förtjänster är denna grundliga redovisning av materialet för den litteraturundervisning som under ett halvt århundrade hundratusentals svenskar fick åtnjuta i den högre skolan och som kom att förmedla en stor och viktig del av vårt kulturarv.

Dispositionen är på det hela taget ändamålsenlig, men på ett par punkter skulle man ha velat se en annan ordningsföljd mellan kapitlen. Mest iögonenfallande är kanske placeringen av utredningen om kanonbegreppet. Denna kommer som synes mycket sent i avhandlingen, men eftersom ordet är centralt i dess titel borde man redan i början av boken ha fått veta vad författaren vill lägga in för betydelse i det. Det hade därvid – i stället för den i och för sig intressanta orienteringen om utländska försök till begreppsbestämning samt svensk och utländsk kanondiskussion – gott räckt med en tämligen kortfattad avgränsning av termen, t.ex. utifrån Niels Halkjærs definition, som nu finns först på s. 233: kanon betyder i ett litteraturvetenskapligt sammanhang »den relativt fast fixerade grupp av verk och författarskap som konstituerar den allmänt accepterade bilden av litteraturens historia». Möjligen kunde inledningsvis, till belysningen av definitionen, ha givits några inhemska och utländska exempel på kanonbildning.

Vidare borde avsnittet om antologier ha följt omedelbart efter det om de litteraturhistoriska läroböckerna och sammanförts till ett kapitel. Flera av läroboksförfattarna gav ut antologier och man kunde vänta sig att deras värderingar av diktarna och deras texter också gav utslag i textvalet. Dessutom är – kan man förmoda – antologierna och deras innehåll ett mera relevant uttryck för kanon än de fristående verken, som inte hade samma centrala roll i undervisningen.

I kap. 4 – som tidigare sagts det tyngst vägande i avhandlingen och det i vilket kanondiskussionen har sitt centrum – underkastas de tongivande litteraturhistoriska läroböckerna i kronologisk ordning en grundlig analys. Dessa litteraturhistorier är Karl Warburg: Svensk litteraturhistoria i sammandrag för skolor och självstudium (1880 och 1907), Richard Steffen: Svensk litteraturhistoria för den högre elementarundervisningen (1904 och 1908), Josua Mjöberg: Svensk litteraturhistoria för den högre undervisningen (1927 och 1929) samt Hjalmar Alving: Svensk litteraturhistoria I–III (1929–32 och 1935). I informativt uppställda tabeller (i bilagor längst bak i boken) får man en god överblick över dessa och andra litteraturhistoriers för stadiet omfång, utrymme för olika perioder, andelar svensk litteratur och fördelning av manliga och kvinnliga författare.

Brink framhåller att en av de viktigaste punkterna i hans analys »är ett försök att konstatera vilka förhållningssätt som präglar de olika handböckerna». Ett redskap för detta hämtar han från Bengt-Göran Martinssons avhandling *Tradition och betydelse* (1989). Martinssons material var inte litteraturhistoriska läroböcker utan studentuppsatser över litterära

ämnen åren 1865–1968, d.v.s. den tid då gymnasiestudenterna avslutades med studentexamen. Martinsson tycker sig i uppsatserna ha funnit tre »relativt konstanta» förhållningssätt, vart och ett dominant under varsin kronologiskt avgränsad period. Brink anser dem tämligen relevanta också för litteraturhistorien men kan inte fixera dessa tidsmässigt vid de olika förhållningssättens mest renodlade perioder, eftersom läroböckernas utgivningsår och användningstider inte överensstämmer med dessa perioder särskilt bra. Men Brink gör ändå Martinssons kategorier till ett viktigt redskap för sin analys av de fyra litteraturhistorierna. Det är därför anledning att i korthet beskriva dessa kategorier.

Det *idealistiska* förhållningssättet uppfattar den skönlitterära författaren som en unik person, med en särskild förmåga att se »sanningen». Både verket och författaren befinner sig ovanför verkligheten, eftersom den värld de framställer är en idealbild av verkligheten. Författare och verk är vidare delar av en organisk helhet och befinner sig i ett slags organiskt samband med »folket», som alltså rimligen måste vara synonymt med denna helhet. Detta förhållningssätt dominerar till 100% i de litterära studentuppsatserna under perioden 1882–1905.

Det *historisk-empiriska* förhållningssättet tonar ner författaren, som övervägande betraktas som en »yrkesman» som producerar dikt. Därmed är verket en produkt av sin tid, historiskt och politiskt betingad.

Komparativa synpunkter på diktverken är följaktligen vanliga. 1922–1932 författades 68% av uppsatserna med detta perspektiv.

Det *psykologisk-symboliska* förhållningssättet slutligen påminner om det idealistiska. Författaren betraktas även här som en unik person, även om han nu inte står ovanför människorna utan snarare utanför, som en skicklig uttolkare av vardagsmänniskans frågor inför livet. »Att läsa litteratur är att söka efter författarens närvaro.» Särskilt intressant är hans själsliga historia, hans livskamp. Under åren 1955–1964 skrev, enligt Martinsson, 96% av de blivande studenterna sina litterära uppsatser i denna anda.

Brink är kritisk till ett och annat i Martinssons resonemang. Han menar att de är alltför generaliserande och att det är svårt att i de aktuella litteraturhistorierna belägga alla tre förhållningssätten, eftersom han behandlar en betydligt kortare period än Martinsson. Trots reservationerna – som utvidgas i avhandlingens Slutord – finner han ändå dennes kategorier användbara i sin läroboksanalys, vilket särskilt tydligt framgår av sammanfattningen av kap. 4 (s. 138–140). Då jag var opponent också på Martinssons avhandling 1989 och därvid hade anledning att utförligt diskutera och kritisera hans renodling och användning av de beskrivna förhållningssätten – se min recension i *Samlaren* 1990 – kan jag inte låta bli att förhålla mig kritisk också till Brinks tillämpning av dem i sin analys. Detta är för övrigt min mest vägande invändning mot hans avhandling, och det är därvid nödvändigt att bli ganska utförlig i kritiken.

Brink behandlar Warburg, Steffen, Mjöberg och Al-

ving i denna (kronologiska) ordning. Varje författare presenteras, knapphändigt men upplysande och välavvägt – vissa biografiska fakta har nog inte varit lätta att få tag i. Efter en redogörelse för läroböckernas utgivning och mottagande (hos den ämnespedagogiska expertisen) – också den omsorgsfullt gjord – ger Brink i Martinssons efterföljd en karakteristik av den aktuella läroboksförfattarens dominerande förhållningssätt. Sålunda söker han hos den liberale, tämligen objektive och historiskt inriktade Warburg en idealistisk hållning till stoffet. Bl.a. sägs denne använda författarna som moraliska föredömen eller i värsta fall avskräckande exempel för den studerande ungdomen. Det är inte svårt att hitta bevis för motsatsen. Enligt Brink drabbar Warburgs moralism Bellman, Kellgren, Stagnelius och Almqvist, men i verkligheten tar Warburg dem i försvar, inte bara i upplagan från 1907 utan redan i den från 1880 som ligger Martinssons idealistiska period närmare. Bellman kallas t.ex. »en ädel målsman för glädjen i vår litteratur» (s. 74) och Warburg vänder sig mot dem som i Bellman »alldeles med orätt velat se en liderlig, lätt sinnig rumlare» (s. 76).

Tegnér framställs enligt Brink av Warburg som »ett med nationen» (s. 77 i avh.), men det går inte att hitta något belägg för detta i Tegnéravsnittet.

Steffen, som visserligen ger ut sin litteraturhistoria samtidigt som Warburg dennes senare upplaga, måste ändå placeras längre fram i tiden – han är ju också tio år yngre – och därmed ses i ett annat martinssonskt perspektiv, det historisk-empiriska förhållningssättet. Brink använder dock i allmänhet termen sociologisk om detta. I Bellmankapitlet sägs perspektivet sålunda vara »närmast sociologiskt» (s. 89). För att man nämner något om familjens ekonomi är det dock knappast fråga om sociologi, särskilt som den religiösa bakgrunden också framhävs. Man bör i detta sammanhang även observera Steffens slutord om Bellman: »För sin tids upplysningsarbete och för dess stora frågor i allmänhet hade Bellman föga sinne.» (s. 132)

Men Brink vill också göra Steffen till en sen och halvhjärtad anhängare av en idealistisk litteratursyn. Sålunda säger sig Brink i dennes avsnitt om Geijer höra »återklanger av en idealistisk estetik» (s. 90), men det är inte lätt att uppfånga några sådana. Tvärtom behandlar Steffen Geijers nyromantiska dikter tämligen snävt. Runeberg framställs – enligt Brink – som »nationens andlige ledare», medan Steffen egentligen nöjer sig med att som mest kalla honom »en skald för hela folket» (s. 291).

Mjöbergers litteraturhistoria »för den högre undervisningen» innebär enligt Brink ett steg tillbaka, till det idealistiska förhållningssättet, vilket alltså inte stämmer med Martinssons periodisering. Mjöberg anser, säger Brink, att en stor författare »organiskt (hör) samman med hela folket», men det påståendet får inte något klart belägg, inte ens i Mjöbergers beskrivning av den diktare som Brink betecknar som hans »favorit», Geijer. Mjöberg ansluter sig *inte* till organistanken ens där han redogör för den (s. 116 i 1929

års utgåva) utan distanserar sig med pronominet »man» (betraktade o.s.v.) och kallar i sammanhanget nyromantikerna för »bakåtsträvare». Mjöberg moraliserar *inte* över Bellmans livsstil, som Brink söker hävda (s. 105). Tvärtom tycker han att skalden har nått högst i de dikter som skildrar »några avsigkomna krogkunders förströelser och dryckeslag» (s. 75 f).

Vidare framstår Tegnér – enligt Brink – för Mjöberg som »en profet och ledare som oskiljaktigt hör samman med sitt folk» (s. 106). Detta är en överdriven karakteristik. Inte ens den Karl XII-beundran som Brink antyder kan verifieras; tvärtom säger Mjöberg att kungens krig »vållat oändligt lidande» (s. 127). Att han betraktade Tegnér som en national-skald kan inte tas till intäkt för ett romantisk-nationellt förhållningssätt hos Mjöberg. Det är många litteraturhistoriker som använt det epitetet om Tegnér – senast Ingrid Elam i Den svenska litteraturen – utan att därmed riskera sin objektivitet.

En inledning till analysen av *Alvings* svenska litteraturhistoria rubricerar Brink: »Bort från en nationalpedagogisk hållning». Av det föregående bör framgå att hans föregångare – alla tre politiskt liberala, som Alving själv – inte var så »nationalpedagogiska» som Brink vill göra gällande. Alving placeras fortsättningsvis i det martinssonska schemat på gränsen mellan det historisk-empiriska, »sociologiska», skedet och det psykologisk-symboliska, vilket något så när stämmer tidsmässigt med utgivnings- och användningstiden för Alvings lärobok.

I inledningen till Alving-analysen anser Brink att Alving »på ett närmast litteratursociologiskt sätt» talar om Runebergs läsekrets, när han på tal om Fänrik Ståls sägner hävdar att verket haft »en stark dragningskraft särskilt på Finlands högre ämbetsmannakretsar» (s. 387 hos Alving). I dett fall visar det sig att Brink läst fel i Alving, där det står att ämbetsmannakretsarna under de första årtiondena efter 1809 kände sig dragna till »det ryska kejsarriket med den närbelägna huvudstaden», vilket ju är något annat.

Enligt Brink försöker Alving vidare hålla distans till Tegnérns idealism, men det är inte svårt att hitta uttryck för en positiv, för att inte säga reservationslös hållning. Sålunda citerar Alving utan invändningar ett snart sagt entusiastiskt uttalande av Böök om aktivismen i Svea, »som flyter under den akademiska vältaletens behärskade perioder som en eldström» (s. 323). Och vad skall man säga om Alvings för-tjusning över Skidbladner, där Tegnér »med större glans och klarhet än i någon annan dikt givit uttryck åt sin syn på poesins värde som en högre verklighet och på diktkonsten som människans ädlaste gåva.» (s. 327)

Alving beundrar också Tegnérns Karl XII-gestalt, »vår diktningens främste representant för den romantiska äran: uppoffringen av det timliga för det eviga. 'I med- och motgång lika, sin lyckas överman' är det ärofullaste, som kan skrivas på en grav.» (s. 334)

Vad slutligen August Bondeson beträffar anser Brink att det var dennes karaktär av hybrid mellan det litterära 80- och 90-talet som gjorde honom »till en idealisk diktargestalt i Alvings ögon» (avh. s. 136)

Jo, Alving berömmar Chronschougs memoarer, »ett av den svenska litteraturens fullödigaste verk», men det är – enligt Alving – främst Bondesons *personliga* egenskaper, hans »sympati och humor», som präglar boken om folkskolläraren (s. 424).

Men det stora 4:e kapitlet innehåller också annat. Brink undersöker här t.ex. hur de fyra litteraturhistorierna behandlar de kvinnliga författarna och den samtida litteraturen, avsnitt som är upplysande och tankeväckande, inte minst med tanke på våra dagars lärobokskritik och -debatt. Eftersom böckerna ju begränsade sig till den svenska litteraturen och inte inom två pärmar var redovisningsskyldiga också för utländsk, än mindre utomeuropeisk, litteratur tog de upp flera kvinnliga författare, som inte längre får plats men som på sin tid var mycket lästa. Man kan notera att Warburg anser att kvinnliga författare helst skall hålla sig till intimsfären, att Steffens porträtt av fru Nordenflycht är utförligt och fyllt av sympati, att Mjöberg, i vissa avseenden konservativ, tycker om radikala författarinnor och att Alving, far till Barbro Alving, förvånande nog behandlar kvinnliga författare mera kortfattat än sina föregångare. Kan inte det bero på att han har mer om utländsk litteratur än dessa?

Hållningen till och det i allmänhet sparsamma utrymmet för de samtida författarna ådrar alltid läroboksförfattare kritik. Den dagsaktuella litterära børsen kännetecknas av hastiga, ofta modebetonade, kursfluktuationer och man kan fråga sig om läroboksförfattare skall hänga med i dessa svängar. Vem av dagens stjärnor blir fixstjärnor/klassiker eller, i ett kortare perspektiv, ingår i kursen efter ett år eller ett årtionde? Det är inte svårt att 1992 (avhandlingens tryckår) ironisera över missarna alt. notera obekantskap med eller fördomsfulla ställningstaganden till de samtida författarna i de undersökta läroböckerna. Sålunda ger Warburg en negativ bild av Strindberg – som vid denna tid över huvud taget hade svårt att finna sympatisörer – och Steffen låtsas inte om hans produktion efter inferno-krisen. Mjöberg är måttligt förtjust i den svenska 1900-talslitteraturen, inte alls i arbetarförfattarna, medan han känner starkt för de finlands-svenska diktarna. Och Alving slutligen bortser ännu 1935 helt från Edith Södergran och Pär Lagerkvist. Kanske också denna snålhet hos dem alla bottnar i en realistisk insikt: kunskaper om samtida författare behövde sällan redovisas i studentexamen – i varje fall inte före 1945, avhandlingens gränsår framåt.

Avhandlingens nästa kapitel, det om de »fristående» verken, bygger vidare på en redovisning som Brink gjort förut – i Svenskläraryörelsen årskrift 1987 – och resultatet är så grundligt och välgjort att det inte finns något att invända. Kapitlet hör självklart hemma i undersökningen, eftersom de fristående verken under perioden var tämligen begränsade till antalet och spridda över hela landet. De flesta ingick i Modersmålslärares Förenings (MLF) välkända grå häftserie. Brink redogör för läsningens omfattning

bland eleverna, de mest lästa författarna, de vanligaste texterna, marknadsförhållanden samt den litteratur-pedagogiska kommentaren av utgivarna.

I inledningen till sin redogörelse för antologiernas utgivare och textinnehåll – avhandlingens nästa kapitel – framhåller Brink att dessa böckers utgivningshistoria är »betydligt mer komplicerad» än de fristående verkens och de litteraturhistoriska läroböckernas. Kanske detta är det viktigaste skälet till att analysen av detta material – som i högre grad än det övriga ger en bild av kanon – har placerats så pass sent i avhandlingen och i jämförelse med i varje fall undersökningen av läroböckerna hållits i alltför strama tyglar?

Två antologier överflyglade marknadsmässigt alla andra i gymnasiet under åren 1910–1945: Richard Steffens Översikt av svenska litteraturen I–V (1906–1908) – den största som någonsin utarbetats för det svenska gymnasiet – och Josua Mjöbergs Svensk litteratur från Bellman till våra dagar 1–2 (1917–1919). De övriga är Emil Hildebrands Läsebok i svensk litteratur i tre delar (1897–98), som också H. Bergstedt och A. Bendixson medverkade i och som 1919 blev Ur svenska litteraturen. Emil Hildebrands läsebok i svensk litteratur och fick en 4:e del, redigerad av Hjalmar Alving, samt Gösta Montelins och John Bergs Svensk diktning I–III (1930–31).

Brink presenterar utgivarna och går därefter igenom antologierna i kronologisk ordning, redogör för utgivning och mottagande, för periodindelningen och texturvalet, för adaptationen – d.v.s. den pedagogiska anpassningen till eleverna, t.ex. beträffande stavning och interpunktion – samt inslaget av didaktisering (ordförklaringar, introduktioner till texterna, arbetsuppgifter o.s.v.). Allt omsorgsfullt. Dock skulle man velat ha fått veta mer om utgivarnas textval, inte minst om korrespondensen – eller diskrepansen – mellan detta och uttalade värderingar.

Ett par exempel:

I sitt förord bekänner Hildebrand att han i sitt textval ofta »haft god ledning af professor Schücks litteraturhistoriska arbeten». Hur märks det? Vidare säger Brink (s. 216) att Mjöberg »tycks - - - ha en annan litteratursyn än Steffen och gruppen kring Hildebrand som alla är kulturhistoriskt eller historiskt inriktade, medan Mjöberg i stället sätter diktarpersonligheten i centrum.» Som ett belägg för detta pekar Brink på att Mjöberg i antologin inte har några periodbeteckningar utan låter författarna följa på varandra i kronologisk ordning. Vad skall man då säga om den – enligt Brink – i sin litteraturhistoria historisk-politiskt betonade Alving, som i sin del av Hildebrands antologi också presenterar författarna och deras texter i tidsföljd utan periodbeteckningar? Historisk-politisk som litteraturhistoriker, personinriktad som antologitgivare? Knappast – den senare hållningen kan vara motiverad av *praktiska* eller andra skäl.

I det följande kapitlet, Litterär kanon – vars första del alltså enligt vad jag tidigare framhållit borde ha kommit i början av avhandlingen, gärna förkortad – åter-

kommer Brink till antologierna med en detaljerad ranglista över de vanligaste författarna. (I en tabellrisk översikt i en bilaga kompletteras de fyra antologierna med motsvarande listor baserade på övriga marknadsledande antologier mellan 1890 och 1966–68.) Översiktligt konstaterar Brink

att den äldsta svenska litteraturen spelade en underordnad roll i gymnasiet läromedel under början av 1900-talet,

att de 1700-talsskalden som kan sägas ha överlevt in i vår egen tid är Bellman, Kellgren och Lenngren,

att Tegnér är nationalskalden framför andra, markerad dels med en stor gemensam textkärna i de olika antologierna, dels stort utrymme, och att även Geijers ställning är stark,

att texterna av Stagnelius och Atterbom successivt reduceras under 1900-talets första hälft,

att Almquist-urvalet företer en splittrad bild och att han som romantiker får större utrymme än som realist,

att Runeberg och Rydberg hela tiden är centrala gestalter,

att Strindberg först på 1960-talet intar förstaplatsen och att det är svårt att i hans fall precisera en textkanon,

att 90-talets stora författare fick sitt definitiva genombrott med Mjöbergers antologi 1919 men mindre utrymme hos Alving och en snäv behandling av Montelin-Berg samt

att det tog lång tid för 1900-talslitteraturen att komma in i det svenska gymnasiet, där den blev dominerande först i slutet på 1960-talet.

Ett intressant avsnitt är det som rubricerats Den lämpliga texten, särskilt den del som behandlar »strykningarnas kanon» och som visar på censurinsgrepp i texterna. Dessa är ofta föranledda av omtanke om elevernas – förmodade – känslighet för sexuell öppenhet. Texter som genomgående censureras är Stiernhielms Hercules – att läsa om »tittarne» och »half-bare bröstet» kunde inte komma ifråga – och vissa av Fredmans epistlar, särskilt n:o 25, 48 och 80. I den första av dem, n:o 25 (»Blåsen nu alla»), gällde det att bl.a. eliminera raden om »hur en brud blir gjord», i n:o 48 t.ex. slutraderna om den erotiska kommunismen (»Frun hör ju till oss alla») och i n:o 80 den sista strofen, den om hur »Ulla kullstjelpst som en Fru,/ Med Mollberg hon snarkar ännu».

Brink nämner – som tidigare sagts – i inledningen litteraturkritikens betydelse för kanonbildningen, men han behandlar fortsättningsvis inte detta samband utan prioriterar de institutionella faktorerna – stadgor och kursplaner. Det kan vara rimligt; att undersöka litteraturkritikernas preferenser under mer än ett halvt århundrade och dessas återspeglningar i skolböckerna är en så stor uppgift att den skulle sprängt ramarna för avhandlingen. Författaren har ju ändå tagit på sig en krävande arbetsbörda. Frågan är dock om han inte borde ha gjort en punktkontroll åtminstone, för en ungefärlig bedömning av antologiutgivarnas inställning till den samtida litteraturen, t.ex. en genomgång av en ledande tidskrift som Ord och Bild. Den håller genom alla åren sin ställning som

kulturorgan och kan betraktas som tämligen vittnesgill när det gäller bevakningen av den nyare svenska vitterheten – åtminstone utifrån tidens gängse värderingar. Upplysande är översiktterna över utgivning av prosa och lyrik och – inte minst – listorna över insänd men inte recenserad litteratur. En hastig genomgång av tidskriften för de aktuella decennierna visar t.ex. att tiotalisterna dominerade länge, att Pär Lagerkvists Ångest aldrig (!) anmäldes, att Agnes von Krusenstjernas Tonys läroår av Algot Werin stämplades som »särskilt olämplig» för unga flickor, att Birger Sjöbergs Fridas bok inte recenserades under sitt utgivningsår, att Ivar Lo-Johanssons böcker insändes till tidskriften men aldrig anmäldes under perioden o.s.v. Ett sådant stickprov skulle ha kunnat bekräfta en och annan av Brinks synpunkter på läroboksförfattarnas och antologiutgivarnas förhållande till den nyaste litteraturen. Men han är naturligtvis den rätte mannen att inte bara göra detta utan också en större undersökning av sambandet mellan litteraturkritiken och skolans litterära kanonbildning. I sin bok om den lyriska antologin i Sverige – Svenska språkets skönheter (1984), som Brink f.ö. använt – hävdar nämligen Staffan Björck att man inte kan resonera om kanons utformning »utan en detaljerad undersökning av den litterära kritikens ställningstagande från tid till tid» (s. 130).

Avhandlingens Slutord är ett genom det stora och disparata materialet välbehövligt, intelligent sammanfattande och avrundande resonemang som dessutom genom att dra upp intressanta frågeställningar utanför – men i anknytning till – och i förlängningen av undersökningen pekar på önskvärheten av fortsatta studier kring den högre skolans litteraturundervisning av Brink själv och andra. Han snuddar t.ex. vid skillnaderna mellan gymnasiet litteraturläsning och folkhögskolans resp. folkhögskolans, vid det ev. sambandet mellan lärarens kulturella bakgrund och hans litteratursyn, vid problemet med de kvinnliga författarnas svårigheter att komma in i kanon, vid reduceringen av den »litterära kompetensen» i ett gymnasium för alla o.s.v.

Den ämne-teoretiska och ämnesmetodiska forskningen kring skolans modersmålsundervisning, inte minst litteraturundervisningen, saknar verkligen inte arbetsuppgifter. Brink har med sin avhandling gjort en fin insats och pekat på ytterligare lockande möjligheter på detta viktiga fält.

Sven-Gustaf Edqvist

Birgitta Ivarson Bergsten: »förflytta berg till bokstaver» *Utvecklingslinjer i Elisabet Hermodssons författarskap*. Rabén & Sjögren 1989.

Ämnesvalet som varit helt hennes eget, har krävt en viss legitimering, berättar Birgitta Ivarson i förordet till sin avhandling om Elisabet Hermodssons författarskap. Hon fick sålunda motivera valet på ett seminarium; Staffan Bergsten blev hennes handledare och